

**Sissejuhataab kõne Eesti rahvastiku toetusrühma konverentsil Riigikogus
„Eesti demograafiline seisund ja selle suundumused“ 17. veebruaril 2016**

Jaak Uibu, D.Sc., toetusrühma konsultant

Austatud Riigikogu liikmed ja külalised!

Tervitan Teid kõiki, kes pidasite tänast konverentsi oluliseks, kinnitades seda oma osavõtuga. Olen veendunud, et kõneisikud annavad oma parima konverentsi õnnestumiseks. Püüan oma sissejuhatusega anda tausta konverentsile, kirjeldades mõningaid sellele eelnenud sündmusi.

Eestil on viimasel veerandsajal aastal rohkelt saavutusi, mille üle võime heameelt tunda. Nendest kõnelevad meie president ja peaminister pidulikult pidupäevadel. Tänase konverentsi teemaks on aga murekohad – kahanev sündimus ja rahvaarv, mille tulemusel rahvastik vananeb ja tema taastepotentsiaal halvaneb. Need seavad kõik meie saavutused pikemas plaanis kahtluse alla. Kakskümmend aastat enne iseseisvuse sünni keelitas kuulus soome keelemees ja poliitik Eemil Nestor Setälä noort Aino Kallast kasvatama oma lapsi soomlasteks, sest eestlased on hääbuv rahvas. Ometi Eesti riiklus sündis, aga hääbumise oht statistiliste trendide alusel pole kuhugi kadunud. Seepärast tuleb neist probleemidest ausalt ja avameelselt rääkida. Tuleb otsida erakondade konsensusel lahendusi, milleks täna koguneti.

Käesoleva konverentsi idee sündis Riigikogu Eesti rahvastiku toetusrühma koosolekul möödunud aasta novembris. Ettepaneku tegi Helir-Valdor Seeder ja sellega nõustuti koheselt. Järgmisel koosolekul detsembris lepiti kokku ajas, kohas ja ettekandjates. Täpsustati korralduslikud üksikasjad.

Valgustagem ka toetusrühma sünniga seotud asjaolusid. Idee moodustada toetusrühm käidi välja Toompea Haridusseminari möödunud aasta 10. juunil toimunud koosolekul, kus osalesid ka Riigikogu liikmed. Selle idee võttis kiiduväärselt omaks Rein Ratas. Tänu tema ja tema mõttekaaslaste tööle, pean silmas eriti Helmen Kütti, olemegi jõudnud tänase konverentsini. Eesti rahvastiku toetusrühmas on esindatud kõik Riigikogu fraktsioonid.

Aga eellugu sellega veel ei lõpe, vaid see viib aastasse 1996, kui viie mehe algatusel moodustati Toompea Haridusseminar. See eelarvetu haritlasühendus, mille keskpunktis oli

tollane Riigikogu liige Ülo Vooglaid, seadis oma missiooniks Eesti arengueelduste tugevdamise, eeskätt arengueelduste teoreetilise, metodoloogilise ja metoodilise läbitöötamise. Tegevuse algaastail oli seminari kooskäimise kohaks Riigikogu. Ka viimased seitse aastat oleme seda võimalust kasutanud tänu maaelukomisjoni vastutulelikkusele. Koostöö tekkis, kui maaelukomisjoni esimeheks oli Kalev Kotkas. Niisiis on kõik need aastad Riigikogu sees märkamatuks tegutsenud üks teine kogu, mis oma ambitsioonides on olnud isegi suurem Riigikogust.

Ligi kakskümmend aastat tagasi, 12.-13. aprillil 1996. aastal toimus Sakala keskuses Kolmas rahvusliku kasvatuse kongress, kus murelikult käsitleti Eesti demograafilist olukorda. Kohal oli president Lennart Meri, peaminister Tiit Vähi, ministrid kui ka haritlaskonna esindajad, üle 700 osavõtja. Minul oli au teha üht kongressi põhiettekannetest - rahva tervisest. Kongress sai tõukeks riikliku tähtsusega küsimuse arutelule «Rahvuse tulevik» Riigikogus 4. juunil 1996. Arutelu ette valmistanud kultuurikomisjon pidas seda aprillis toimunud III rahvusliku kasvatuse kongressi jätkuks. Põhiettekanded pidasid kultuurikomisjoni esimees Tõnis Lukas, haridusminister Jaak Aaviksoo ja sotsiaalminister Toomas Vilosius. Mul on meelde jäänud, et Tõnis Lukas põimis oma ettekandes mure Eesti Rahva Muuseumi ehitamise pärast. Tänapäevaks on see mure murtud, aga rahvas kidub edasi. Kaks aastat peale Kongressi ja arutelu Riigikogus – 1998. aastal - kukkus summaarne sündimuskordaja 1,3-le, mis on madalaim Eestis viimase saja aasta jooksul. See peaks olema 2,1, s.o. vähemalt 2.1 last keskmiselt naise kohta, kui kehtivad konkreetse aasta sündimuspäätajad.

Ka edaspidi on demograafiline olukord Eestis tihti Riigikogu huviorbiidis. Kui võtta juhud kümne viimase aasta jooksul, kui on seda arutatud riikliku tähtsusega küsimusena, siis tuleb keskmiselt kord aastas – s.o. seoses rahva tervisega, rahvaloendusega või inimarengu aruandega. Ühtpidi kõlab see ju soliidset - Riigikogu komisjon või fraktsioon võib algatada olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu (OTRK). Arutelu kestuse, ettekandjad ning küsimuste esitamiseks ja sõnavõttudeks ettenähtud aja määrab Riigikogu juhatus. Fraktsioon võib kalendriaasta jooksul algatada ühe olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu.

Teiselt poolt - juba 1996. aastal „Rahvuse tuleviku“ puhul olin häiritud, et arutelu algul otsustati, et midagi ei o t s u s t a t a. Ja see tühja tünni hääl on kestnud juba kakskümmend aastat! Seepärast on rahvastiku toetusrühma tegevuskavas järgmine punkt - võtta Eesti demograafiline olukord Riigikogu täiskogu päevakorda riiklikult olulise küsimusena selgete nõuete kohaselt – kohustuslik otsus, teaduslikul alusel ettevalmistus jne.

Jätakuvalt vaieldakse selle üle, kas Eestis on rahvastikukriis või mitte. Või ehk on tegemist Lääne-Euroopale omase arengustaadiumiga, nagu kirjutas mulle ERR juhatuse esimees Margus Allikmaa. Otsisime koostööd Eesti Teaduste Akadeemia juhatusega rahvastikukriisi uurimisel. Saime vastuseks keeldumise. Minu andmetel esimesena ennustas rahvastikukriisi prohvetlikult 1990. aastal Ago Teder, kes hiljem andis välja raamatu „Isade foorum“. Oleme ju taasiseseisvumise järgselt kaotanud kuuendiku elanikkonnast ja juba üle paarikümne aasta jääb taastetasandist puudu neljandik sündi. Erandlikult teistest riikidest ei olnud Eestis ja Lätis sõjajärgset beebibuumi, mis oleks rahvast kosutanud. Rääkimata sõja- ja okupatsioonide inimkaotustest. Rahandusministeeriumi möödunud aastal koostatud eelarvestrateegia dokumendis on kirjas: **Alaealise elanikkonna ehk 0–17-aastaste laste arv rahvastikus jätkuvalt väheneb: kui 1990. aasta alguses oli nende laste koguarv rahvastikus ligi 416 000, siis 2014. aasta alguses vaid ligi 243 600.**

Vaidluse illustreerimiseks esitame lõigu Riigikogu liikme Kalle Pallingu aastatagusest vastuskirjast: *tänast demograafilist olukorda Eestis kriisiks nimetamine sõltub seisukohavõtja soovist ning mina ei pea Eestis rahvastikuga toimuvat kriisiks. Kui lähtume vaba inimese vabast tahtest, siis ei saa ju kedagi sundida peret looma ja lapsi saama ...* „Kas Eestis on rahvastikukriis“, selle küsimuse saatsin poolteist aastat tagasi kirjalikult kaheksale ministrile, palusin selget seisukohta ja vaid haridusminister Jevgeni Ossinovski tunnistas seda, ehkki ainult oma nõuniku kaudu. Ülejäänud keerutasid pikalt ja laialt, aga välja öelda ei julgenud, eitada ka ei saanud. Päris üllatav on emeriit-professor Ene-Margit Tiidu liigoptimistlik hinnang Postimehest 21. veebruaril 2014: *Kõige olulisem on see, et hoolimata kahest laastavast sõjast, okupatsioonist, nii vabatahtlikust kui sunniviisilisest väljarändest ja massiivsest immigratsioonist on Eesti rahvas praegugi elujõuline ja parema tervise juures kui kunagi varem.*

Tsiteerime lõpuks veel minister Urve Palot, kes 18. veebruaril 2015 Riigikogus ütles: *„Majanduse areng sõltub ainult ja ainult sellest, milline ja kas meil on inimressurssi. Eesti riigis paraku aastaid ja aastaid ei ole inimressurssi panustatud ja tulemused on täna käes. Meil on sündimus napilt 1,5 last fertiilses eas naise kohta, väljaränne hoogustub iga aastaga“.* Niisiis kogeme rahvastikuprobleemidele hinnangu andmises arvamuste virr-varri, mis on pidurdanud poliitikute tahet lahenduste otsimisel.

Meie olukord on tõesti keeruline. Ja kogu maailm on muutumas üha keerulisemaks. Olen kogunud megatrende lääne ühiskonna arengu kohta. Leidsin neid tosina ringis, mis pole veel kõik: sekulariseerumine, alusväärtuste lagunemine, industrialiseerimine, ülerahvastumine, linnastumine, individualism, emantsipatsioon, globaliseerumine, traditsioonilise perekonna

muutumine, teaduse areng „tootvaks jõuks“, bürokratiseerumine, vastutuse ähmastumine, lõhe suurenemine rikaste ja vaeste vahel, kliimamuutused ... Oleme tõelises tuulte pöörises.

Vastukaaluks muutustele kirjutas Fanny de Sivers pea kaksikümmend aastat tagasi: *Käsk austada oma isa ja ema ei ole määratud mitte ainult üksikule, vaid kogu rahvale. Isa ja ema taga on isaisa ja emaema, nende vanemad ja vanavanemad. Nendega koos kogu rahva pärimus, eluviis, traditsioon, kultuur. Kui me kõike seda austame, siis elab meie tsivilisatsioon edasi.*

Aga otsime nüüd vastust küsimusele, kuidas erinevad pere- ja rahvastikupoliitika omavahel? Lühivastus on – nagu osa ja tervik. Sotsiaalministeerium on juba aastaid lähtunud rahvastikuküsimustes eeskätt perepoliitika kontseptsioonist. Et dokumentides on kasutatud rahvastikupoliitika terminit ei muuda asja. Perepoliitilised meetmed on vajalikud ja sotsiaalministeerium neid rakendades täidab temale kitsas spektris pandud ülesandeid. See olukord võib küll rahuldada ametnikkonda, aga mitte kahanevat elanikkonda. Nimetagem mõned rahvastikupoliitika valdkonnad ehk komponendid kooskõlas ÜRO ja Euroopa Liidu dokumentidele: vaimukultuur ja ühiskondlik moraal, elanike siseriiklik turvalisus, riigi rahvusvaheline turvalisus, rahvarahvus, rahvamajandus ja nii edasi, kokku vähemalt tosin valdkonda. Esitasin need valdkonnad sotsiaaltöötajaile ja palusin neid tähtsuse järgi reastada. Nii kujunes seitseteist aastat tagasi rahvastikupoliitika mudel, mille üks komponente on perepoliitika.

Demograafilisele käitumisele toimib aga müriaad tegureid, mida perepoliitika ei hõlma ja sotsiaalministeerium ei kata. Riigikogu kultuurikomisjoni tookordne esimees Mart Meri tunnustas mudelit sõnadega: „See skeem peaks olema kogu aeg silme ees igal riigiametnikul“. Kui mõelda nüüd edasi, mida nimetatud valdkonnad teenivad ja kas iga inimene vajab neid. On otse kummaline, et see mida me vajame, on taandatav ühele sõnale. See on turvalisus või turvatunne! Igaüks, nii president kui korstnapühkija vajavad kogu eluks turvatunnet. Küllap olete minuga nõus, et võimalusi murendada rahva turvatunnet on mitte vähem kui võimalusi seda suurendada. Omakorda turvatunnet aitavad hoida perekond ja kodu. Minu kodu on mu kindlus, nagu ütlevad inglased.

Kui perepoliitika on sotsiaalministeeriumi kujundada, siis **rahvastikupoliitika on ministeeriumite vaheline funktsioon**. Kui sotsiaalministeerium keskendub eeskätt pere-toetustele, siis näiteks majandussüsteem loob majandusruumi, kust inimesed oma palga välja teenivad. Kumb on suurem, kas toetus või palk? Kompetentseid ametnikke

rahvastikuküsimustes leidsin rahandusministeeriumis, kelle alluvuses töötab statistikaamet. Keskkonnaminister Marko Pomerants ministeeriumi põhimäärusele toetudes kinnitas oma läinudsuvises vastuskirjas, et tema valdkonda rahvastikupoliitika ei kuulu. Näib, et ega põhiseadusega ikka keskkonnaministeeriumi põhimääruse vastu ei saa. Mis puutub kultuuriministeeriumisse, siis kaks viimast kultuuriministrit – Urve Tiidus ja Indrek Saar keeldusid kaasabi osutamast ideele avada kultuurilehes „Sirp“ rahvastikurubriik.

Eristada tuleb organisatsioonilis-administratiivseid rahvastikupoliitilisi meetmeid spetsiifilistest rahvaarvu ja sündimuse suurendamise abinõudest. Esimeste olemasolu on eelduseks, et spetsiifilised abinõud välja töötatakse ja rakendatakse. Väga paljud ideed on jäänud sinnapaika, sest pole lihtsalt seda institutsiooni, kes need ellu viiks. Pean silmas eeskätt Riigikogu rahvastikukomisjoni ja täitevvõimu juures ministrite valitsuskomisjoni koos selle juurde kuuluva töörühmaga.

Lõpuks esitan näite korras ettepanekud, mis ei ole kirjas toetusrühma tegevuskavas: **Esiteks**, Eesti rahvastikutaaste regionaalprogramm, koostatud Rahvusliku arengu ja koostöö instituudis aastal 2004, mida toetas ka president Arnold Rüütel oma Akadeemilise Nõukoguga; ERARE üksikuid põhimõtteid rakendab Tiit Niilo Misso vallas ja Jüri Morozov Voorel, aga tervikuna riik ei kasuta neid; **teiseks** – aborditegemist ootavate isikute psühholoogilis-sotsiaalne nõustamine, mille pakkusime sotsiaalkomisjonile välja kümme aastat tagasi. Lootus oli, et ehk suudame sellega päästa mõnegi protsendi sellest 5 tuhandest lootest, kelle eluküünal kustutatakse ammu enne esimest hingamist; **kolmandaks** – ettepanek viimasest ajast: Riigikogus menetletavate eelnõude normitehnika eeskiri aastast 2011 sätestab seaduse seletuskirjas seaduse rakendamisel nõude demograafilise mõju hindamisest. Täienduseks sellele - lisaks: demograafilise mõju hindamisel rakendada eksperte Statistikaametist, Tartu Ülikoolist ja Tallinna Ülikoolist. **Neljandaks** laename ühe soovitusel Reformierakonna asutajalt, Riigikogu kahe koosseisu liikmelt Uno Merestelt: *Abiellugem! Isikliku õnne, oleviku ja tuleviku nimel –abiellugem! Ja ärge jäägem oma abikaasaga kauaks ainult kahekesi! Ja ärge tema otsimisega liialt kaua venitagem!* Tal oli tuline õigus, sest naiste keskmine vanus esmaabiellumisel läheneb juba kolmekümnele (2014 – 28,7). **Viidendaks** – tippjuhtide kompetentsikeskuses käivitada asekantsleritele rahvastikuseminar. **Kuuendaks** - rahvale on vaja, et riigimehed näitaksid omaenda perekonnaeluga isiklikku eeskujut! Sellega olen jõudnud delikaatse barjäärini. Niisiis, sissejuhatus on lõppenud. Täna kuulamast!